

נשואי קטנה על פי שיטת הרמב"ם

ר' יוחנן בן זכאי

יש לדון על נישואי קטנה מכמה היבטים:
 האיסור מצד "אסור לו לאדם להשיא בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל".
 האיסור מצד הוצאת זרע לבטלה.
 האיסור מצד ביטול פריה ורביה.
 האיסור מצד ביטול מצוות לערב אל תנח ידך.

א. האיסור מצד "אסור לו לאדם שישא את ביתו קטנה עד שתגדיל"

הגמרא בקידושין מ"א. מדייקת מן המשנה:
 "האיש מקדש את בתו כשהיא נערה – כשהיא נערה אין (מותר לקדשה)
 כשהיא קטנה לא (אסור לקדשה) מסייע ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב
 אסור לו לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני
 אני רוצה".

שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (אישות ג', י"ט):
 "ואע"פ שיש רשות לאב לקדש בתו כשהיא קטנה וכשהיא נערה לכול מי
 שירצה אין ראוי לעשות כן אלא מצוות חכמים היא שלא יקדש אדם את
 בתו עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה".
 היוצא מדברי הרמב"ם הוא שאין זה איסור גמור אלא עצה טובה והדרך
 המובחרת. וכן כתב הרמב"ם בפרק י' הלכה ט"ז:
 "המאיר את בתו כשהיא קטנה וכו' ואין ראוי לעשות כן".

שיטת התוספות

התוספות בקידושין (שם, ד"ה "אסור לאדם") הקשו מדברי הגמרא שאמרה שאשה
 בכל דהו ניחא לה ד"טב למיטב טן דו מלמיתב ארמלו" (טוב לישיב בגופים שניים
 מלישב אלמנה) ומשמע שאשה אינה מקפדת ובכל בעל נוח לה, ומכח זה הגמרא
 אומרת שנערה יכולה לעשות שליח לקדש לה איש ואפילו שלא ראתה אותו ולא
 חוששין שמא הוא לא ימצא חן בעיניה, אם כן למה צריך להמתין לקטנה עד

שתגדיל. ותירצו¹ שכיון שהגדולה בחרה מרצונה אין חוששין שמא תתחרט אך קטנה שמתקדשת על ידי אביה יש לחוש שמא אם היתה גדולה לא היתה מתרצית. משמע שהאיסור הוא מחשש שמא הנישואין לא יעלו יפה מחמת שהיא תרגיש שנכפה עליה הדבר והדבר יערער את אושיות הבית.

בהמשך דבריו כותב התוספות:

"ועכשיו שאנו נוהגים לקדש בנותינו אפילו קטנות היינו משום שבכל יום ויום הגלות מתגבר עלינו ואם יש סיפק ביד אדם עכשיו לתת לבתו נדוניא שמא לאחזר זמן לא יהיה סיפק בידו ותשב בתו עגונה לעולם".

לפי פירוש התוספות הדברים מתיישבים היטב, האיסור הוא משום שהבת תקוץ בקידושין הואיל ונכפו עליה אך כיון שיש חשש שמא תשב עגונה אז לתקנתה לא ממתנינים. גם לדעת הרמב"ם הואיל והדבר הוא עצה טובה, בדוחק מעין זה יהיה מותר.

שיטת הריטב"א

הריטב"א כתב שעל כל פנים שידוכין שרי. ואולי נכונים הדברים לשיטתו שכתב שטעם האיסור הוא שבקטנותה סניא ליה וגם כי תגדיל לא תסור שנאתה, אך לדעת התוספות ייתכן שגם שידוכין יהיה אסור. והנה יש לדון באדם שאינו חושש שמא לא יהיה לו ליתן נידוניא אלא שהיום דחוק לו מצבו הכלכלי ואין ידו משגת לפרנס ביתו והוא רוצה לקדשה בקטנותה בכדי להרוויח את כסף הקידושין. לכאורה לדעת הרמב"ם אף על פי שאין ראוי לעשות כן אך ההכרח לא יגונה. לעומת זאת לדעת התוספות יש מקום לומר שאסור, שלא הותר לכפותה אלא כאשר הדבר הוא לצורכה ולטובתה^{2,3}.

-
1. לכאורה הפירוש של התוספות הוא מכוח הקושיא ואלמלא הקושיא היינו אומרים שהאיסור הוא משום 'ואהבת לרעך כמוך' שלא לכפות על בתו דבר שאולי לא יהיה נוח לה. על זה הקשו התוספות הרי אשה בכל דהו ניחא לה ולכן תירצו שדבר שנכפה עליה היא עלולה להתנגד לו למרות שעקרונית בכל דהו ניחא לה.
 2. אמנם יש לדון כי אולי גם כאן יש בזה משום טובה ולא רק משום הסרת העול של הפרנסה אשר עליו אך במציאות אינו בהכרח שיהיה לטובתה.
 3. הערת עורך- ההבדל בדברי הכותב בין רמב"ם לתוספות נובעים מההבנה שלפי הרמב"ם זה מצוה ואילו לפי התוספות זה איסור גמור, וזאת מניין? שהרי אם גם לתוספות זה רק מצוה מסתבר שיודה שבמקום של דחק יהיה מותר.
- תגובת בעל המאמר**- ראשית לשון הגמרא היא אסור לו לאדם שיקדש את בתו וכו' ואם היתה דעת התוספות שהיא מצווה בעלמא היה להם לומר כן. חוץ מזה מפשט דברי התוספות שהקשו בתחילת הדיבור למה אסור לאדם לקדש את בתו קטנה הרי מדברי ריש לקיש שאמר טב למיתב משמע שאין שום איסור, וכתב תוספות שבנערה אין איסור כי היא מתרצה, משמע שבקטנה זה איסור כפשט דברי הגמרא ומה שהותר הוא משום עת לעשות

סיכום ביניים

היכא שהדבר הוא לטובתה משמע שיהיה מותר בין לדעת התוספות ובין לרמב"ם. במקום שהוא לטובתו והוא שעת הדחק לרמב"ם מסתבר שמותר ולתוספות אסור. לעניין שידוכין הריטב"א מתיר וצ"ע לדעת תוספות אם מותר⁴.

דעת השו"ע ודעת הרמ"א

והנה השו"ע (ל"ז, ח') פסק:

"מצוה שלא יקדש בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה".

והרמ"א העתיק בהגה את דברי התוספות:

"ויש אומרים דנוהגין בזמן הזה לקדש בנותינו הקטנות היינו משום שאנו בגלות וכו'".

והוסיף עוד טעם:

"שאנחנו מתי מעט ואין מוצאין תמיד זיווג הגון וכן נוהגין".

והנה מדכתב הרמ"א את ההגה בלשון ו"א משמע דסבירא ליה דלדעת השו"ע הדבר אסור.

והנה הח"מ (ל"ז, ס"ק י') כתב שאם היא חפיצה אין לו למחות בידה. והב"ש כתב (שם, ס"ק י"א) לדעת הח"מ שזה נלמד מדין הנזכר בקידושין דף יט. "צאי וקבלי קידושייך" דהיינו תבחרי בעצמך שהוא מותר. עוד כתב הב"ש שזה מוכח מהגמרא בסנהדרין ע"ו: "מצוה להשיא בנו וביתו סמוך לפרקן" ולפי רש"י ותוספות היינו בקטנותן וקשה הרי רב אסור, ותירץ שסמוך לפירקן שרי הואיל ויש בה דעת לומר בפלוני אני רוצה ובחרת בעצמה.

ביאור הב"ש לדברי השו"ע

עוד כתב הב"ש שדברי רב אינם מוסכמים כי מצינו כמה עובדות בגמרא שהשיאו בנותיהן קטנות (קידושין פ"א: ונדה ס"ו). ועל כרחק לא סבירא להו לרב והכי קיימא לן. וכתב שלכן כתב השו"ע לשון מצוה והיינו שמצוה לחשוש לדברי רב אע"פ שאינו הלכה.

או משום שתקנה זו נועדה לטובתה ולהגנתה ולכן כשיש לנו אומדנא ברורה שהיא תזיק לה מבטלים אותה.

4. ופשיטא שאם יתנו הדבר בהסכמתה כשתגדיל הוא מותר, אלא יש לדון אם לא יגלו לה הדבר עד שתגדיל וכשתגדיל יספרו לה על מנת שהיא תתרצה מאליה צ"ע.

הקשיים בשיטת הב"ש

לעניות דעתי קשה לומר כן, דאם כן היה לו לשו"ע לפרש כן להדיא ולכל הפחות בב"י ולא רמז דבר מזה אף לא הביא שום עובדא של אמוראים שכן השיאו בנותיהן הקטנותם, ואם כן איך נאמר שהוא דחה דברי רב מהלכה מבלי להזכיר כי יש חולקין עליו. עוד צ"ע היכן מצינו בש"ס שחולקים עליו להדיא הרי הגמרא בקידושין פ"א. אומרת כך:

"רב אחא בר אבא איקלע לבי רב חסדא חתניה שקליה לבת ברתיה אותבוה בכנפיה. אמר ליה לא סבר לה מר דמקדשא, אמר ליה עברת לך אדרב דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה".

שם לא מפורש שהוא חולק על רב שהרי רב חסדא לא השיב לשאלת רב אחא 'לא סבירא לי'.

גם מהגמרא בנדה ס"ו. אין להוכיח, וז"ל:

"רבינא איעסק ליה לבריה בי רב חנינא, א"ל סבר ליה מר למכתב כתובה לארבעה יום א"ל אין, כי מטא לארבעה נטר עד ארבעה אחרינא איעכב שבעה יומי בתר ההוא יומא. א"ל מאי האי א"ל לא סבר לה מר להא דרבא דאמר רבא תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה לישב שבעה נקיים, א"ל אימר דאמר רבא בגדולה דקחויא דמא אבל בקטנה דלא חויא דמא מי אמר, א"ל בפירוש אמר רבא ל"ש גדולה לא שנא קטנה גדולה טעמא מאי משום דמחמדא קטנה נמי מחמדא".

מגמרא זו משמע שהיו משיאין בנותיהן קטנות. אבל הרי שיטת הב"ש, כפי שכתב בס"ק זה עצמו, שאם היא סמוך לפרקה והיא ברת דעת לומר בפלוני אני רוצה שרי בקטנה אם כן מניין שרבינא ורבא פליגי על רב.

דעת השו"ע כדעת הרמב"ם

אך נראה על פי מה שנתבאר בדעת הרמב"ם שאין זה איסור אלא הדרכה "ומצוות חכמים" (כלשון הרמב"ם והטור) וכן נראה מדקדוק לשון השו"ע ששינה מלשון המימרא של רב ולא כתב אסור לו לאדם אלא כתב מצוה שלא יקדש, מוכח שסבירא שהוא מצוה ועצה טובה ודרך החכמים ולא איסורא⁵.

5. הערת עורך- היא גופא קושיית הב"ש מנין לרמב"ם ולשו"ע ההולך בעקבותיו לשנות מלשון 'אסור' הכתוב בגמרא ללשון 'מצוה'.

תגובת בעל המאמר- מלשון הרמב"ם לא משמע שזו פשרה אלא שזה הביאור שלו בדעת רב. ונראה שהטעם הוא שוודאי לא באו חכמים להפקיע את הזכות הבסיסית של האב בבתו (וכדברי הט"ז בכמה מקומות שאין חכמים גוזרים גזירות לאסור דבר שמפורש בתורה להיתר

ב. האיסור מצד הוצאת זרע לבטלה

הגמרא במסכת נדה י"ג: אומרת:

"ת"ר הגרים והמשחקין בתינוקות מעכבין את המשיח. בשלמא גרים כדר' חלבו דא"ר חלבו קשין גרים לישראל כספחת, אלא משחקין בתנוקות מאי היא אילימא משכב זכור בני סקילה נינהו, אלא דרך אברים בני מבול נינהו (פירש רש"י- היינו שכבת זרע לבטלה), אלא דנסיבי קטנות (פירש רש"י- והוא ראוי להוליד, נמצא בטל מפריה ורביה כל ימי קטנותה). דלאו בנות אולודי נינהו דא"ר יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי".

דעת הרמב"ם

הרמב"ם (איסורי ביאה כ"א, י"ח) כתב:

"איסור להוציא שכבת זרע לבטלה לפיכך לא יהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד".

הרב המגיד כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא מהסוגיה הנ"ל בנדה דף יג: ולא באר דבריו. הטור (סי' כ"ג) העתיק את לשון הרמב"ם וכתב ב"י שמקורו מהסוגיה הנ"ל. אך הב"י מבאר דהאיסור בקטנה הוא משום ביטול פריה ורביה, והוא על פי פירוש רש"י בסוגיא שם. וכתב הפרישה שאינו מובן אם כן למה הביא הטור דין זה כאן בסימן כ"ג שעניינו איסור שז"ל. ולכן כתב הפרישה שהאיסור הוא משום הוצאת זרע לבטלה וכן יש לומר בדעת הרמב"ם. אלא שדבריו אינם מובנים, שהרי דין זה מקורו בגמרא בנדה ושם משמע שהטעם הוא משום ביטול פריה ורביה (וכפירוש רש"י שם), שהגמרא אומרת שהאיסור הוא משום שהם לאו בנות אולודי.

שיטת הרמב"ם לפי הב"ח והח"מ וקושיית היד אהרון

והנה הרמ"א בסימן זה (סע' ה') כתב שמותר לשמש עם קטנה ואיילונית הואיל ומשמש כדרך כל הארץ, ומשמע שאין בזה איסור הוצאת ז"ל. וכן כתב הב"י

ואף על פי שדבריו צריכים עיון מהרבה מקומות ואכמ"ל מ"מ רוח העניין מובן ונכון ובפרט (כאן), ובייחוד שטובת הבת והדאגה לה מופקדת על האב ויש לומר שלא חשדו בו חכמים שלא ירצה בטובתה ויכפה עליה דבר רע שיצטרכו ליטול מכל אב את הזכות הזו אלא הדריכו את האב. ומה שאמר רב אסור היינו מדרכי החכמים נאסר הדבר אך לא איסור גמור. גם הב"ש לא אמר לפרש דברי הרמב"ם באופן זה, ואף לא נראה שבא לומר שזו דעת השר"ע שהרי בבית יוסף לא הביא כלל חולקים על רב אלא שניתן לפרש כן את דבריו (יש להעיר שהשר"ע כאן העתיק את לשון הטור ולא את לשון הרמב"ם אך נראה שגם הטור הלך בדרכו של הרמב"ם ועל פי מה שהסברנו בדעתו).

בשם הרא"ש (כלל ל"ג סי' ג') שעקרה וזקנה וקטנה אין בה איסור שז"ל כיון שהוא משמש כדרך כל הארץ. ומשמע מהרא"ש שאין חילוק בין עקרה וקטנה. לפי זה הוא הדין שלדעת הרמב"ם שאסר בקטנה, יהיה אסור לשמש גם עם עקרה וזקנה משום שז"ל. וכן ביאר הח"מ (ס"ק ב') שלא כתב הרמב"ם קטנה אלא לרבותא שאף על פי שהיא ראויה לילד לאחר זמן מ"מ אסור משום שז"ל, וכ"ש עקרה וזקנה שהיא לא יולדת לעולם, וכן כתב המשנה למלך (אף על פי שאין זו שיטתו בדעת הרמב"ם כמו שיובא בהמשך).

מ"מ מקום ודאי שמפשט דברי הרמב"ם משמע שהאיסור לישא קטנה הוא משום שז"ל וכן כתב הב"ח בכוונתו.

הברכי יוסף (סי' כ"ג, ס"ק א) הביא בשם ספר יד אהרון שהקשה על הב"ח, איך כתב דלדעת הרמב"ם האיסור הוא משום שז"ל הרי הרמב"ם כתב בפרק ט"ו מהלכות אישות שאם קיים מצוות פריה ורביה הוא מותר לישא קטנה ואם האיסור הוא משום שז"ל איך הותר לישא קטנה אם קיים פריה ורביה. לפי דברי הט"ז, שנביא לקמן, ניחא שאין זה איסור גמור אלא חומרא.

שיטת הט"ז וביאור דעת הרמב"ם על פי שיטתו

הרב ט"ז כתב שמה שכתוב בסעיף א' בשו"ע "שלא ישא קטנה" אינו אלא חומרא בעלמא, אבל לעניין דינא שרי שהרי הגמרא אומרת ג' נשים משמשות במוך. והנה הרב ט"ז לא כתב את דבריו על הרמב"ם אלא על דברי השר"ע. ואף על פי כן יש מקום לפרש כן גם בדעת הרמב"ם דמאי שנא. לפי זה נצטרך לפרש שמה שכתוב ברמב"ם "ולא ישא" לשון זה אינו חיוב או איסור גמור אלא חומרא כמו שכתבו במקומות רבים על לשון זה שאינו איסור גמור. לפי זה מובן גם לשון הברייתא "הגרים והמשחקים בתינוקות" שכללה בחדא מחתא הגרים והמשחקין בתינוקות, והרי לא אסרו על הגרים להתגייר אלא זה תיאור של מציאות שיש בה משום חסרון. ועוד שלא נאמר אסור לשחך בתינוקות אלא מעכבין את המשיח ואין זה לשון איסור חלוט אלא דברי מוסר והנהגה ישרה.

הקשיים בביאור דעת הרמב"ם על פי שיטת הט"ז

אמנם כל האמור אין בו די לישוב את שיטת הרמב"ם, כי מלשון הרמב"ם משמע שעיקר האיסור בנישואי קטנה הוא משום הוצאת זרע לבטלה ולכאורה מפשט הגמרא משמע שהאיסור הוא משום שהם לאו בנות אולודי וכמו שכתב רש"י- "הוא בטל מפריה ורביה כל ימי קטנותה". ועוד מהרמב"ם שיובא לקמן משמע שאין איסור לישא קטנה. ועוד יתבאר לקמן.

שיטת הב"י בדעת הטור והרמב"ם

אמנם כבר ראינו שהמ"מ הורה מקום לדברי הרמב"ם מהסוגיא בנדה דף יג, וכן ב"י על דברי הטור שהעתיק דברי הרמב"ם הביא את הגמרא בנדה ואת פירוש רש"י שם שהוא משום דבטל מפריה ורביה כל ימי קטנותה. ואף על פי שמדברי המגיד משנה אין להוכיח דבר אך מדברי הב"י נראה שהבין בדעת הטור, וכן צריך לפרש גם בדעת הרמב"ם, שהוא משום ביטול פריה ורביה.

סיכום ביניים

נמצינו למדים לעת עתה שישנן ג' אפשרויות לפרש בדעת הרמב"ם:
 (א) האיסור לישא קטנה הוא מצד הוצאת שז"ל, והוא איסור גמור.
 (ב) האיסור הוא משום שז"ל והוא חומרא בעלמא.
 (ג) האיסור הוא משום ביטול פריה ורביה.
 אמנם על מנת לרדת לעומק דברי הרמב"ם בהלכה זו (היינו נישואי קטנה המובאים בהקשר לאיסור שז"ל) צריכים אנו להקדים בבירור שיטתו גם בעניין מה שכתב במקומות אחרים ביחס לאיסור נישואי קטנה בהקשר של ביטול פריה ורביה.

ג. ד. האיסור מצד ביטול פריה ורביה ומצד מצוות לערב

הסתירה בדעת הרמב"ם

הרמב"ם⁶ הנזכר לעיל (הלכות איסורי ביאה) שכותב ולא ישא קטנה לכאורה סותר למה שכתב הוא עצמו מספר פעמים להתיר נישואי קטנה (עיין הלכות אישות י', ט"ז⁷, הלכות איסורי ביאה י"ז, י"ג⁸) ועוד, ולא משמע שהדבר אסור מצד הוצאת זרע לבטלה.
 והנה הרמב"ם (אישות ט"ו, ז) כתב:

-
6. יש לפרש שהרמב"ם שאסר לישא קטנה היינו קטנה ביותר שעדיין אין לה בית קיבול והוי כמו אשה שיש לה אוטם רחם שאסור לדעת הרא"ש משום הוצאת ז"ל.
 עוד יש לפרש שאיסור הוצאת זרע לבטלה איסור משום לתא דקיום המין שמשחית זרעו הוא אסור כלשון התורה כי לא לו יהיה הזרע ושיחת ארצה.
7. **הערת עורך**- מה ראייה יש משם? הרי שם מפורש ברמב"ם "ואין ראוי לעשות כן".
תגובת בעל המאמר- אין ראוי אינו איסור אלא חומרא או הנהגה והוא על פי מה שכתבנו בריש המאמר משום שהיא קטנה ואין ראוי לאביה לעשות כן. וכן נראה פשט הרמב"ם אלא אם כן תפרש את הדין שלא ישא קטנה גם כן כחומרא וזו דעת הט"ז דלקמן.
8. **הערת עורך**- מה ראייה יש משם? הרי שם איירי לשאת נערה.
תגובת בעל המאמר- יש לדקדק מכך שקטנה אסורה לכהן גדול באיסור עשה משמע לכו"ע מותרת. ונכון שאינה כל כך קושיה אך הואיל ומצאתי מי שהקשה כן דומני משנה למלך הבאתיו.

"לא ישא אדם עקרה וזקנה ואיילונית וקטנה אלא אם כן קיים מצוות פריה ורביה או שהיתה לו אשה אחרת לפרות ולרבות ממנה".

משמע מלשון הרמב"ם שכל האיסור הוא רק משום פריה ורביה אך אם קיים כבר מצוות פריה ורביה אין לו איסור לא משום מצוות לערב אל תנח ידך⁹ ולא משום הוצאת שז"ל.

הצעה לתירוץ הסתירה על פי שיטת הט"ז דלעיל

אמנם לפי שיטת הט"ז שהדבר הוא משום חומרא יש מקום לומר שהרמב"ם הזכיר את החומרא בהלכות איסורי ביאה וסמך על מה שכתב שם ולכן לא חזר עליו עוד בשאר המקומות. אבל קצת קשה לומר כן, כי היה לו לרמב"ם להזכיר ברמז שדבר זה מותר אם לא משום לתא דהוצאת ז"ל (וכמו שכתבנו למעלה בסעיף א' שהאיסור על האב להשיא את בתו הוא לא איסור גמור אלא עצה נכונה ומצוות חכמים, ואף על פי שכתב זאת הרמב"ם בהלכה מפורשת (אישות ג', י"ט) חזר ורמז לכך במקום שהזכיר דין נישואי קטנה (כמו בפרק י', ט"ז)).

מ"מ ודאי צריך ביאור איך למד הרמב"ם את הגמרא בנדה שהוא משום הוצאת זרע לבטלה, והאם לדעת הרמב"ם באמת יהיה איסור לכתחילה משום חומרא לישא קטנה אפילו אם קיים פריה ורביה.

הצעה לתירוץ הסתירה על פי המשנה למלך

כתב הרמב"ם (איסורי ביאה כ"א, כ"ו):

"ואין האיש רשאי לישיב בלא אשה, ולא ישא עקרה וזקנה שאינה ראויה לילד".

והנה הרמב"ם כתב רק עקרה וזקנה והשמיט קטנה. ודקדק המשנה למלך מכך שלדעת הרמב"ם האיסור הוא רק בעקרה וזקנה שאין ראויה לילד כיון שאינם יולדות לעולם אך בקטנה העיכוב הוא רק זמני, ולכן מותר. ומה שכתב הרמב"ם (אישות ט"ו, ז') שלא ישא עקרה וזקנה וקטנה היינו כשלא קיים מצוות פריה ורביה, אך אם קיים פריה ורביה משום מצוות לערב אל תנח ידך אין איסור כיון שהיא קטנה ועתידה להיות גדולה ויוכל לקיים מצוות לערב ובזה לא נקרא שהוא מבטל מצוות לערב¹⁰.

9. וכבר הקשה הרמ"ך הובא במ"מ לאן נעלם איסור לערב הרי פסקו הרמב"ם בפרק זה הלכה ט"ז ואם כן יאסר עליו לישא עקרה וכו' גם אם קיים פריה ורביה משום מצוות לערב, ויובאו דבריו לקמן.

10. והאחרונים נחלקו בדבר מהו גדר מצוות לערב (מה פירוש אע"פ שיש לו אשה ובנים לא יבטל) שהט"ז ועוד אחרונים פירשו שהוא מצוות חיובית בכל רגע ואפילו אם נולדו לו זכר ונקבה בגיל כ' שנים מחויב להוליד עוד וכן אם נולדו לו ב' בנים וב' בנות מחויב להוליד עוד

הקשה עליו הרב ברכי יוסף איך נתעלמו ממנו דברי הרמב"ם בהלכה י"ח (כמה הלכות קודם, שהלכה זו היא הלכה כ"ו) שכתב הרמב"ם גם דין דלא ישא קטנה. ולכאורה קושייתו אינה מובנת שהרי לעיל מה שהביא הרמב"ם דין דלא ישא קטנה היינו משום איסור שז"ל ואם כן מה שייך איסור זה לעניין קיום פריה ורביה. אך נראה שהברכי יוסף הבין ברמב"ם כהב"י בדעת הטור שהאיסור הוא משום פריה ורביה ולכן הקשה מה שהקשה.

תירוצי הברכי יוסף – שני פירושים בדעת הרמב"ם

הברכי יוסף (סי' כ"ג, ס"ק א) מתרץ ב' תירוצים:

תירוץ א' – על פי מה שכתב הרב המגיד בדעת הרמב"ם (אישות ט"ו, ז). הרמב"ם פסק שם שמי שקיים פריה ורביה מותר לישא קטנה ועקרה, והקשה הרמ"ך שהרי גם אם קיים מצוות פו"ר הוא מחויב במצוות לערב ואם כן אסור בעקרה, ותירץ המגיד משנה שהלכה זו ברמב"ם היא דבר תורה ומדרבנן לא מיירי הרמב"ם, ואין הכי נמי שאסור גם משום מצוות לערב. לכן מה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה פכ"א הלכה י"ח והלכה כ"ו היינו משום איסור לערב והוא מדברי סופרים¹¹.

אלא שקשה אם איסור קטנה ועקרה וזקנה הוא איסור אחד משום מצוות לערב למה חילקם הרמב"ם לב' הלכות והרחיקם מרחק רב שזה בהלכה י"ח וזה בהלכה כ"ו היה לו לכוללם יחדיו. ועוד שהרמב"ם לא כתב טעם זה לא בהלכה י"ח (ששם כתב דין שז"ל) ולא בהלכה כ"ו (ששם לא כתב שום טעם לאיסור).

תירוץ ב' – (הברכי יוסף כותב עליו "ויותר נכון לומר") עיקרו תירוצו הוא לומר כהט"ז שהאיסור הוא אמנם משום לתא דשז"ל ואינו איסור חמור כל כך. לכן אם לא קיים פו"ר מוחים בו ואם קיים לא מחינן ביה, ומ"מ משמע מדבריו שהוא אסור לכתחילה.

שיטה נוספת בדעת הרמב"ם

והנה קודם שנבוא לכתוב את דעתינו ביישוב שיטת הרמב"ם נראה לי לומר יישוב קודם בדרך אפשר שיתישבו דברי הרמב"ם אך אינו מבואר שזו כוונת הרמב"ם. שמה שכתב הרמב"ם "לא ישא קטנה" היינו קטנה ביותר שאין לה עדיין בית קיבול של ממש. לכן יש בזה איסור שז"ל שעד שלא יבוא הזרע במעיה כבר הוא נשפך ארצה, והוי כמשמש דרך אברים שכתבו הרמב"ם (שם כ"א, ט')

אך הברכי יוסף וכן דעת המשנה למלך הנ"ל הוא שהחויב הוא שלא יבטל היינו שיעסוק מתי שהוא בפריה ורביה ואפילו לאחר זמן ואין הוא מחויב בכל רגע.

11. ולפי זה מצוות לערב היא מצוה שמתחייבים בה מיידית כמו הבנת הט"ז ולא כהבנת הברכי יוסף.

שהוא מותר באשתו ובלבד שלא יוציא ז"ל. ואם כן זו שהיא קטנה אי אפשר לו שלא להוציא זרעו על הארץ מחמת שהיא קטנה ואין אותו מקום מכיל הזרע. והרי זה דומה למה שכתב הרא"ש בתשובה הנ"ל (כלל ל"ג, סי' ג') באשה שיש לה אוטם ברחם שאסור לשמש עמה מחמת איסור שז"ל, והכי נמי כאן אם היא קטנה ביותר. ודיקא נמי מלשון הברייתא שאמרה "המשחקים בתינוקות" לשון משחק כיון שאין זה ממש תשמיש כדרך כל הארץ על ידי ביאה גמורה. אלא שאם כן היה לו לרמב"ם לפרש כן וקשה לומר שסמך על המעיין, ובפרט שהרמב"ם כלל בריש ספר נשים (אישות פרק ב') כלל גדול שכל מקום שיכתוב קטנה הכוונה מתחת לגיל שתי עשרה. אלא שאולי לא נתכוון אלא לספר נשים.

ביאור דעת הרמב"ם - שני דינים באיסור שז"ל

ונראה לעניות דעתי אחר העיון לומר דבר חדש בדעת הרמב"ם (ועל כל פנים לא ראיתיו כתוב והלואי ואמצא מי שכתבו), והוא לאחר שנתבונן בלשון הרמב"ם. שהרמב"ם כתב שם בהלכה י"ח:

"אסור לאדם להוציא שכבת זרע לבטלה לפיכך לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד אבל אלו שמנאפין ביד ומוציאין שכבת זרע לא די להם שהוא איסור גדול אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר ידיכם דמים מלאו וכאילו הרגו את הנפש".

מבואר ברמב"ם שיש שתי מדרגות באיסור זה. האחד קוראו הרמב"ם "להוציא זרע לבטלה" והשני שהוא חמור ממנו "ועליהם נאמר ידיכם דמים מלאו וכאילו הרגו את הנפש".

והנה **האיסור הראשון** אינו אסור משום עצם השחתת הזרע שהרי מותר לשמש עם אשתו ואין תנאי שתהיה ראויה להזריע (ואף לרוקן את הזרע ממעיה לאחר תשמיש יש לדון¹² שיהיה מותר מצד הוצאת הזרע. אמנם מצד ביטול פריה ורביה אולי יהיה אסור ונפק"מ באינה ראויה להריון יתכן שאין איסור השחתה). הטעם הוא שתשמיש כדרך כל הארץ הוא מותר ולא הוי לבטלה¹³ ולא הוי איסור השחתה אלא הוצאת הזרע לבטלה ולשון לבטלה היינו שאינו למטרת תשמיש והריון. אבל אם הוא בדרך תשמיש אין בו כלל איסור השחתה אלא לעיתים יכול להיות בו איסור לבטלה. ונראה שיסוד הדבר הוא שהרמב"ם סובר שאיסור הוצאת זרע לבטלה במשמש וזורה וכן בנושא קטנה הוא משום לתא

12. אמנם אין זה המקום כעת לדון בדבר אך לכאורה יש ראייה פשוטה לכך שהדבר מותר שבאשה שראתה כתם ורוצה לספור ז' נקיים יכולה למנות ז' נקיים מיד על ידי שתרחץ את אותו מקום משארית הזרע ולא נאסר משום השחתת הזרע. ואכמ"ל.

13. ויתכן שזה טעמם של המתירים לשמש שלא כדרכה ודרך אברים אף שמוציא זרעו משום שזה דרך תשמיש לא צריך שיהיה דוקא באותו מקום.

דביטול פריה ורביה. שעל ידי שנושא קטנה הולך זרעו לבטלה הואיל ואין הוא יכול לשמש תשמיש הראוי להריון. ואיסור זה אינו איסור השחתת הזרע גמור¹⁴, וכמו שכתבו התוספות (יבמות י"ב: ד"ה "שלוש נשים"). והוא רמוז במה שנאמר בתורה "וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה" משמע שהוא משום ביטול פריה ורביה.

האיסור השני הוא השחתת הזרע ואלו המנאפים ביד שלא בדרך תשמיש. בזה העבירה היא מצד השחתת הזרע והוי כשופך דמים. עיקר איסורו הוא על זה שממית את זרעו ועליו נאמר ידכם דמים מלאו¹⁵, והוא בנידוי.

ביאור דברי הרמב"ם על פי הנ"ל

אם כן יוצא על פי זה שאם יש לו אשה אחרת או שכבר קיים פריה ורביה אין בו איסור כלל מצד הוצאת הזרע לבטלה על ידי תשמיש קטנה כיון שאין פה משום לתא דביטול פו"ר, ולא הוי תשמיש זה גרוע ממי שמשמש עם אשה הרה או זקנה דלא הוי הוצאת זרע לבטלה. ומה שבהלכה כ"ו כתב הרמב"ם דלא ישא עקרה וזקנה היינו כשכבר קיים פריה ורביה אלא שעתה אין לא אשה, שהרי כתב הרמב"ם בתחילת הלכה זו "אין האיש רשאי לישב בלא אשה" והטעם הוא בפשטות משום הרהור זנות וכמו שכתוב בסעיף שלפניו:

"מצוות חכמים להשיא אדם בניו ובנותיו וכו' שאם יניחן יבוא לדי זנות או הרהור וכו' ואין האיש רשאי לישב בלא אשה. ולא ישא עקרה וזקנה שאינה ראויה לילד".

והיינו מאחר שכבר קיים מצוות פריה ורביה ואינו מחויב עוד יאמר אני פטור מלישא, קמ"ל שעדיין הוא מחויב לישא אשה מצד חשש הרהור. מ"מ כיון שהוא מחויב גם במצוות לערב לא ישא עקרה וזקנה שלא יוכל לקיים איתה המצוה כלל. אבל קטנה ודאי מותר ואין בה איסור כלל לא מצד שז"ל כמו שנתבאר וגם לא משום לערב שאף שעתה אינה בת הריון אך מאוחר יותר תהיה ויוכל לקיים מצוות לערב שמצוה זו רק מחייבתו שלא יבטל לגמרי. ובזה סלקו דברי הרמב"ם כהוגן.

14. והיינו כאשר ראויה להתעבר אך אם אינה ראויה להתעבר לכאורה יהיה מותר לזרות ארצה וקשה לאומר.

15. ולפי זה נראה פשוט שאם צריך להציא זרעו על מנת שיפרו ממנו את אשתו אין איסור להוציא הזרע אפילו בידו כי האיסור הוא רק משום השחתה ופה לא משחית כלל וכן כתב הרב דייכובסקי באסיא ע"ז-ע"ח עמ' 74. ואף על פי שהרב פיינשטיין כתב שביד לעולם אסור משום לא תנאף ביד כבר כתב העזר מקודש סימן כ"ג סעיף ב' שהוא אסמכתא בעלמא. וצ"ע למעשה אם יש להקל נגד פסק הגר"מ פיינשטיין.

לפי דברינו מי שקיים מצוות פו"ר יהיה מותר לישא קטנה לכתחילה וכן כתב הראב"ן שמי שכבר קיים מצוות פריה ורביה מותר לו לכתחילה לישא קטנה. אך לפי דברי המגיד משנה והברכי יוסף והט"ז הוא אסור לכל חד מטעמיה: לדעת המגיד משנה מדרבנן ולדעת הט"ז משום חומרא אך בכל מקרה אינו מותר לכתחילה.

כלל העולה

לדעת הרמב"ם אין איסור לאדם לקדש את בתו כשהיא קטנה אלא עצה טובה יעצו לו החכמים לראות את טובת בתו. אומנם גם לדעת התוספות במקום צורך לטובת הבת מותר.

היכא שהבת כבר ברת דעת והיא רוצה בפלוני מותר להשיאה בקטנותה. מצוות לערב אינה מצווה שמחייבת את האדם בכל רגע אלא רק שלא יבטל לגמרי מפריה ורביה אף שכבר קיים את המצווה. אין איסור לשמש עם קטנה משום שז"ל (אם לא בקטנה ביותר שיייתכן שיש איסור מצד שפיכת הזרע ארצה או כתשמיש דרך אברים), אך אם לא קיים פריה ורביה אסור והוא דין הוצאת זרע לבטלה משום לתא דביטול פריה ורביה וכמו שכתבנו.